

BARA ZOLTÁN

Luther Márton szoteriológiájának és ekkleziológiájának értékei

Abstract: *The values of Martin Luther soteriology and ecclesiology.* In order to understand the thinking of Martin Luther, a former Augustinian monk, we need to take a step into the Reformationturn of the 16th century. Luther was the child of the Middle Ages. He could adopt and at the same time see from a critical distance the theological systems of the Middle Ages, while transcending the mintheir progress. In Luther's Christology, just like in the New Testament, Christ's person and his work are inseparably linked. An essential part of Luther's return to the pure foundations is the sola fides, sola gratia, sola scriptura, where the cornerstone is of course solus Christus. Christ is the hermeneutical criterion of the Holy Scripture, because everything in it leads to Him. The nature of the church was a polemical question throughout the Reformation. Therefore the confusing ambiguity of Luther's Christology can probably be best perceived in ecclesiology. Here, it leaves scholastic theology and draws on kerygmatic theology: its biblical connections emphasize the existential questions, leaving aside the use of traditional categories. The church is based on faith, love, and the other gifts of the Holy Trinity. It is clear that in this sense the institutional aspect of the church – which is the epiphany of its hidden dimension – is reassessed and its sacred, salutary nature is questioned. **Keywords:** Martin Luther, Luther's teachings, Luther's Christology, Luther's ecclesiology.

Luther Márton személye és teológiája komoly spirituális és teológiai kihívást jelent fél évezred távlatából is a katolikus teológia számára.¹ Luther Márton a késő középkor gyermeke volt. Egy-

---

¹ XVI. Benedek beszéde a németországi protestáns egyházak tanácsának (EKD) ülésén 2011. szeptember 23-án: www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2011/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20110923_evangelicalchurch-erfurt_en.html

szerre tudta befogadni és kritikus távolságból szemlélni, ugyanakkor folyamatában túlhaladni annak teológiai rendszereit.² Ahhoz azonban, hogy megértsük Luthernek, a volt ágostonos szerzetesnek a gondolatvilágát, szükséges a 16. századi reformfordulat szellemébe lépni. Nem tagadva a különféle politikai, egyházi, szociális, gazdasági és kulturális hatásokat, valamint a reneszánsz és a humanizmus eszméinek elterjedését, elmondható, hogy a protestáns reform elsősorban és lényegében teológiai reform. Három esemény hatása alatt alakult ki: a belső tapasztalat (toronyélmény), vagyis az Isten igazságosságáról való újszerű gondolkodás, a hanyatló skolasztika kritikája, valamint a búcsúcédulák kérdése. Luther kereszt- és megigazulás-(funkcionális) krisztológiája elfogadja az egyház krisztológiai dogmáit, átvéve a latin hagyományt, de elveti az arisztotelészi metafizikus gondolkodást a teológiában.³ Vallja, hogy Jézus Krisztusban isteni és emberi természet van, és Jézus Krisztus személy. Mivel Jézus Krisztus egyetlen személy, Mária valóban Isten anyja.⁴ A teológiai megismerést szubjektív-egzisztenciális módon fogja fel: „érted, értem” halt meg Krisztus. Krisztológiájában, akárcsak

---

² A szembenállástól a közösségig, *Evangelikus–római katolikus közös megemlékezés a reformációról 2017-ben*, (A fordítás alapjául szolgáló mű: *From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig and Bonifatius Verlag, Paderborn 2013), Pap Kinga Marjatta (ford.), Luther Kiadó, Budapest 2016, 44.

³ Vercruyssen, Jos, *Martin Lutero e la Riforma protestante*, in Occhipinti, Giuseppe (a cura), *Storia della teologia*, II. *Da Pietro Abelardo a Roberto Bellarmino*, EDB, Bologna 1996, 369–388, itt 369–370. Fontosmég: Lohse, Bernhard, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1995, 22–54.

⁴ *On the Councils and the Church: Selected Writings of Martin Luther*, Tappert, Theodor G. (szerk.), Fortress Press, Philadelphia 1967, 289–313.

az Újszövetségben, Krisztus személye és műve elválaszthatatlanul egybekapcsolódik. Luther krisztológiája így döntő módon szoteriológia: Krisztus engesztelőként cselekszik Isten irányában, s Megváltóként jár el az emberrel. Ennek fényében nézi Jézus üdvösséghezó emberségét: Krisztus „a megváltóm és üdvözítóm”. Istent csak azon az úton lehet megismerni, amelyet ő maga végigjárt: a kereszt útján. A lutheri keresztteológia azt az Istent mutatja fel, aki önmagát egészen a maga ellentétéig képes kiüresíteni: „Istenhez közelíthetünk, nem az emberi és metafizikai ismeretek szofisztikus szabályain, hanem Krisztuson keresztül, vagyis az ő emberségén keresztül, ami a mi szent lépcsőnk lett a megtestesülésben.”⁵ Megérti, hogy Isten „önmaga ellentétének látszatába”, a kereszt gyalázatába rejtőzött. A tiszta alapokhoz való visszatérés programjának lényeges része a *sola fides, sola gratia, sola scriptura*, ahol természetesen a szegletkő a *solus Christus*.⁶ Krisztus a

⁵ „Notandum quoque, quod prius humanitatem Christi quam divinitatem recitet, ut eo ipse regulam illam approbet Deum fideliter cognoscendi. *Humanitas enim illa sancta scala est nostra*, per quam ascendimus ad Deum cognoscendum...”, in Luther, Martin, *Commentario in epistolam divi Pauli Apostoli ad Hebraeos*, 2 (1517), in *Martin Luther Werke, Kritische Gesamtausgabe*, Sonderedition in 120 Bänden, Metzler Verlag, a továbbiakban: WA 57, 99, 1–10 (*Die Scholien*); Vö. *Adventpostille* (1522), in WA 10/I/2, 84; Vö. Congar, Yves, *Martin Luther, sa foi, sa forme – Études de théologie historique*, Cogitatio Fidei 119, Cerf, Paris 1983, 24; Lohse, Bernhard, *Luthers Theologie*, 22–54.

⁶ Luther maga alig használta a *sola Scriptura* kifejezést. Fő gondja az volt, hogy senki ne követeljen magának magasabb tekintélyt, mint a Szentírás, és a legnagyobb komolysággal fordult mindenki és minden ellen, aki vagy ami megváltoztatta vagy más összefüggésbe helyezte az Írás tartalmát. De noha hangsúlyozta a Szentírás egyedüli tekintélyét, nem magában olvasta a Bibliát, hanem az adott kontextusra figyelve és a korai egyház krisztológiai és szentháromsági hitvallásaival való összefüggéseiben vizsgálta az ige szándékát és jelentését. Vö. *A szembenállástól a közösségig.*, 76. A 2. vatikáni zsinat *Dei verbum* dogmatikus konstitúció 10. pontja azt álla-

Szentírás hermeneutikai kritériuma, mert benne minden hozzá vezet.⁷ Isten szavának két szétválaszthatatlan dimenziója van: a törvény és az evangélium: mint törvény Isten szava fenyegeti a bűnöst, és megmutatja a bűn radikális voltát, de mint evangélium feltárja és közvetíti Isten irgalmát, ami Krisztus érdemei által adatik meg. Isten szava *viva vox*, élő szó, prédikált és hirdetni való szó: az üdvösség aktualizált üzenete. Luther számára a Szentírás volt az elsődleges elv (*primum principium*),⁸ amely valamennyi teológiai állítás közvetlen vagy közvetett alapja. Professzorként, igehirdetőként, lelkigondozóként és beszélgetőtársként egyaránt úgy gyakorolta a teológiát, mint a Szentírás folyamatos és összetett értelmezését. Meggyőződése volt, hogy a keresztény embernek és teológusnak nemcsak követnie kell az Írást, hanem aszerint kell élnie és abban megmaradnia.⁹ Ezen az alapon különbséget tett a *kereszt* és a *dicsőség* teológusai között. Megfogalmazása szerint a Szentírás „Isten anyaméhe, amelyben fogantatunk, kihordatunk és megszületünk”.¹⁰ A Szentírás szövege túlmutat önmagán, a benne mint pólóban elrejtett Krisztusra utal. A hiten keresztül, ami a szeretetben tevékeny, a keresztény Krisztust utánozza, aki kiengesztel bennünket, és érdemeinek részeseivé tesz bennünket a hitben. Ami Luthert érdekli, az nem Isten léte önmagában, hanem az ő üdvözítő műve

---

pította meg, hogy az egyházi tanítóhivatal „nem Isten szava fölött, hanem annak szolgálatában áll”.

⁷ Vercruyse, Jos, *Martin Lutero e la Riforma protestante*, 377.

⁸ WA 7; 97, 16–98, 16.

⁹ Erasmus, a humanista tudós kételyeivel szemben Luther határozottan az Írás világosságát hangsúlyozza: a Szentlélek nem szkeptikus! Szívünkbe nem kérdéses dolgokat, sejtéseket írt. Sziklaszilárd kijelentései bizonyosabban és erőteljesebben az életnél és minden tapasztalatnál. Vö. Rotterdami Erasmus, *A szabad döntésről*, Fordította és a bevezető tanulmányt írta Rokay Zoltán, JEL Kiadó, Budapest 2004, 16.

¹⁰ WA 10/1, 1; 232, 13–14. Vö. *A szembenállástól a közösségig...*, 75.

(cselekedete) miérettünk (*pro me, pro nobis*). Másrészt szerinte a teológia sajátos objektuma a bűnös ember és a megváltó Isten. Luther meg van győződve arról, hogy bűnei nemcsak a teremtés rendjét zavarták meg, hanem megsértették magát az Istent. Isten istenvoltát vonták kétségbe, és ezzel felkeltették büntető haragját. Így jobban érthető, miért olyan egzisztenciálisan fontos Luther számára a megtestesülés, Krisztus földi élete, és mindenekelőtt kereszthalála. Luther a kárhozattal fenyegető fölséges Istentől az ember Krisztusban rejtőző Istenhez menekül, mert ez az ember megmutatja neki az Atya irgalmát.

Luthert az foglalkoztatja, ami Krisztus önmagában: megérteni az ő hivatalát – küldetését, ha úgy tekintünk Krisztusra, mint Istentől adott ajándéokra. Így a lefele ívelő krisztológiára koncentrálnunk, Jézus Krisztus Istenhez irányuló emberi tetteit, cselekedeteit nem véve számításba.¹¹ Krisztus embersége nem azért fontos Luther számára, mert az emberséget magáévá tette, felvállalta és magára vette az emberi történelmet, hanem azért, mert Krisztus embersége az istenséget saját testében elrejtí. Így ebből az következik, hogy a megtestesülés egészen a Fiú műve, jóllehet ebben részt vesz az egész Szentháromság, a hagyományosan ismert elv szerint: *Opera Trinitatis ad extra sunt indivisa*.¹² A Luther és az akkori hagyományos teológia közötti divergencia a megtestesü-

---

¹¹ Pesch, Otto Hermann, *Martin Lutero*, 302. Kasper, Walter, *Gesù il Cristo*, Biblioteca di teologia contemporanea 23, Queriniana, Brescia 2016¹³, 250–251.

¹² Luther, Martin, *Von den letzten Worten Davids* (1543), in WA 54, 60, 36–61, 1: “Also sol man hie verstehen, das alle drey Personen, als ein Einiger Gott die einige Menschheit geschaffen und mit dem Sone vereinigt habe, in seine Person, das allein der Son Mensch sey, und nicht der Vater, noch heiliger geist”; 54, 59, 15–18: “Sie ist die Taube eine Creatur, welche nicht allein der heilige Geist geschaffen hat, Sondern auch der Vater und Son, wie gesagt, das operatrinitatis ad extra sunt indivisa. Was Creatur ist, das hat Gott Vater, Son und Heiliger geist, zu gleich als ein Einiger Gott gemacht”.

lésnek az üdvösség oikonomiájában való igazi jelentésére vonatkozik. A megtestesülést a megváltás perspektívájából szemléli, mert az inkarnációban Jézus Krisztus magára vette bűneinket a mi megigazulásunkért. A hüposztatikus egység misztériumát Luther csak ennek konkrét célja szempontjából értelmezi, értékeli és alkalmazza, ami nem más, mint a mi üdvösségünk.¹³ Ez a hangsúlyátvitel Krisztusról a keresztényekre pontosan a *fides Christi*, amely Luther szerint applikálja saját misztériumát bennünk. Ami ő maga, az van átadva lelkileg a híveknek. Így megvalósul a *mirrabile commercium* az istenség és emberség között.¹⁴ Amelyben az isteni Ige magára veszi bűneinket és megigazulttá tesz, azaz saját igaz voltában részesít bennünket (ami *estrinseca, aliena, non domestica*). Luther a csodálatos csere témáját egyoldalúan a bűn és igazságosság cseréjévé sarkítja ki, és drámai küzdelem formájában mutatja be. Luther számára ezen igazság sem akadémikus, filozofikus (skolasztikus), hanem egzisztenciális kérdés volt: hogyan lehetek én igaz ember a hatalmas és szent Isten színe előtt.

---

¹³ Congar, Yves, *Regards et réflexions sur la christologie de Luther*, in *Uö. Chrétiens en dialogue*, 459.: „Tout ce qui est affirmé du Christ signifie ce qu’il fait pour nous: son Incarnation est (effective, tropologique) sa venue en nous, sa mort est notre jugement, sa résurrection est notre victoire et notre libération, l’ensemble de son mystère est notre justice. Ce que le Christ est in persona sua, les fidèles le sont tropologique”.

¹⁴ „Csodálatos csere” (*admirabile commercium*), amit az atyák így fejeztek ki: az Isten Fia mindazt magáévá tette, ami a miénk, hogy mindazt, ami az övé, nekünk adja. Vö. Congar, Yves, *Martin Luther*, 30–31. Erről még: Hacker, Paul, *Das Ich im Glauben bei Martin Luther*, Styria, Graz 1966; Iwand, Hans Joachim, *Wider den Missbrauch des pro me als methodisches Prinzip in der Theologie*, in *Theologische Literaturzeitung* 79, Leipzig 1954, 453–458; Joest, Wilfried, *Ontologie der Person bei Luther*, Vandenhoeck& Ruprecht, Göttingen 1967.

Az Isten Fiát az Atya maga terhelte meg a világ összes bűnével, nem csak a bűn következményeivel. Jog szerint és egzisztenciálisan is a Fiú volt az egyetlen bűnös Isten előtt. A minden bűnössel való teljes azonosulás következtében Krisztus elszenvedte a bűnös büntudatát, rettegését és Istentől való elhagyatottságát.¹⁵ Luther viszont azonosítja Krisztus elégtételadását a kiszabott büntetés elviselésével. Ezért Krisztus a minden bűnért kijáró teljes büntetést magára vette: nemcsak fizikai életét áldozta fel értünk, hanem egy időre a kárhozatot is elszenvedte, a kereszten és főképpen halála után, amikor leszállott a pokolba. Itt evidens az a tény, hogy nincs szó kétoldalú, egyenlő, kölcsönös cseréről, mert Luther kizár mindennemű aktív együttműködést az emberség részéről: itt minden egészen csak Isten műve. Minden jócselekedetünket, amit teszünk, nem mi teszünk, hanem mindig Isten teszi bennünk, ahogyan mondaná ezt másként Szent Pál is (Gal 1,19–20). Itt direkt módon tetten érhetők a szoteriológiai implikációk, nemcsak a *sola fides* elv szempontjából, de a *solus Christus* szempontból is. A mi jó cselekedeteink nem üdvösségünk okai, hanem hitünk és Krisztus bennünk munkálkodó megváltó művének következményei. A bűn viszont az ember bűne, és nem Isten készítése. Az emberi passzivitást pedig azért nem tartja lehetségesnek, mert amit Isten tesz az emberben, azt ugyan az emberi akarattól függetlenül teszi, de nem nélküle munkálkodik benne. Isten inkább azt akarja, hogy az ember vele munkálkodjék.

Luther teológiai rendszerében Krisztus emberi természete az isteni természet sajátos tulajdonságait (*idiomata*) birtokolja, mivel szerinte a személyi egység egyértelmű a lényegi egységgel.

---

¹⁵ Szent Anzelm szemében a más ember bűnéért adott elégtétel nem azonos a bűnért kijáró büntetés elszenvedésével. Vö. Kereszty Rókus, *Jézus Krisztus. Krisztológiai alapvetés*, Szent István Társulat, Budapest 1995, 140.

Krisztus cselekedeteit ilyen alapon szembeállítja a keresztények jócselekedeteivel: Luther elfogadja, léteznek a keresztények jócselekedetei, de azok nem viselhetnek dicsőséges isteni tulajdonságokat (*idiomata*), mint például a bűnökért való elégtételadás, Isten haragjának kiengesztelése, a bűnösök megigazulttá tétele. Az ilyen tettek másvalakire tartoznak, arra, akinek neve „Isten Báránya, aki elveszi a világ bűneit”.¹⁶ Luther szerint egyedül Krisztus cselekedetei szereztek meg a hívő számára az üdvösséget. Senki sem dicsekedhet a benne kibontakozó új élettel, sem jócselekedeteivel, mert egyik sem az övé, hanem Krisztusé és a Szentléleké. A megszentelődés folyamata az egész életen át tart. Amíg az ember testben él, a bűntől egészen sohasem szabadul meg. Így földi életében mindig *simul justus et peccator* marad, egyszerre igaz és bűnös.¹⁷ Az egészen személyes kereszténységnek igényes, történelmileg új formája ez, melynél az egyén reflexív és érzelmi feszültségben él önmaga totális elítélése és a megváltó Jézus Krisztusban elnyert üdvösség bizonyossága között (*simul iustus et peccator*). Az alanyt megváltja egzisztenciális üdvösségínségéből az, hogy elismeri teljes bűnösségét, és elfogadja az egészen Istentől kapott megigazulást.

Kétségtelen, hogy Luther álláspontja távol áll Szent Tamásétól, aki szerint Krisztus embersége mint az Igével egyesült szabad eszköz létrehozó eszköz-oka megváltásunknak. De vannak olyan lutheri szövegek is, amelyek szerint Krisztus embersége

---

¹⁶ Congar, Yves, *Lutherana: Théologie de l'eucharistie et christologie chez Luther in Revue des sciences philosophiques et théologiques* 66, Paris 1982, 169–244, lásd elsősorban 190–194.

¹⁷ Althaus, Paul, *The Theology of Martin Luther*, Fortress Press, Philadelphia 1966, 224–250; Schwager, Raymund, *Der wunderbare Tausch. Zur Geschichte und Deutung der Erlösungslehre*, Gesammelte Schriften 3. Band, Nikolaus Wandinger (Herausgeber), Herder, Freiburg – Basel – Wien 2015, 201–208.

feltárja az Atya irántunk való jóakarátát: Luther szerint Isten emberségének is lényeges része van megváltásunkban, nemcsak azért, mert így Isten maga tudott szenvedni és meghalni az istenségnek az emberséggel való „elvegyülése” vagy „egybeolvadása” révén, hanem azért is, mert az ember Jézusban nyilvánult meg az Atya irántunk való gyengéd szeretete. „*Krisztusban, minden szavában és tettében, az Atyaisten egész szívét látjuk...*”¹⁸ Mint látjuk, az ókori egyház krisztológiai dogmáinak recepciója Luther Mártonnál nem annyira doktrinálisan, mint inkább a kinyilatkoztatás üzenete magyarázatának szintjén mozog. Ez volna a lutheri krisztológia és szoteriológia korlátoltságának oka, és ennek hatásai érintik egész teológiáját, így egyháztanát is.

Az egyház természete vitás kérdés volt a reformáció korában. Ezért talán az egyháztan, az ekkleziológia az, ahol leginkább tetten érhető a lutheri krisztológia félreérthető, kétértelmű – katolikus szempontból felemás volta.¹⁹ Luther teológiájának központi témája az egyház kérdése. Itt is teljesen búcsút int a skolasztikus teológiának, és erőteljesen a kerügmaticus teológia felé hajlik: bibliai lehorgonyozása kiemeli az egzisztenciális kérdéseket, félreállítva a hagyományos kategóriák használatát. „Nem az Ige van az egyházért, hanem az egyház az Igéért. Nem azért van az Ige,

---

¹⁸ Luther, Martin, *Deutsch Catechismus (Der Große Katechismus)* (1529), in WA 30/I, 192, 5: „... Christum, der ein spiegel ist des väterlichenherzens”.

¹⁹ Gánóczy Sándor egyháztani összefoglalásában (*Az Egyház*, Róma TKK, 1980) a következő vezérszavakban foglalja össze Luther célkitűzéseit: evangélium; a megigazulás jóhírének és nem csupán az emberi joggyakorlatnak egyháza; egyház mint Isten gyermekeinek szabad élettere, testvéri közösség; közös papság a keresztségi „felszentelés” alapján; nem merev hatalom- és méltóságpiramis, hanem alapvető egyenjogúság; el az evangéliumi elmélet és az egyházi gyakorlat között mindennap tapasztalt ellentmondástól; el az „emberi hagyományok” tömegétől, amelyek elnyomják Isten igéjét; vissza a bibliához és az ősegyház életrendjéhez; csakis hívó és gyakorló keresztény jusson papi felelősséghez, aki éli is, amit prédikál.

hogy az egyház megszólalhatson, hanem azért van az egyház, hogy az Ige megszólalhatson. Nem az egyház teremti igét, hanem az ige teremti az egyházat.”²⁰ Luther úgy határozza meg az egyházat, mint a hívők közösségét és Krisztus testét, amelyet Isten szava és Lelke épít és vezet: *creatura verbi*.²¹ A látható, hierarchikus egyházzal szemben a láthatatlan *communio sanctorum*ra hivatkozik. Az egyház „a hit tárgya”, s mint ilyen, láthatatlan. Ugyanakkor viszont látható is: egyszerre látható és rejtett, ahogy az ég és föld mint Isten teremtménye egyszerre látható és rejtett. „Az egyház rejtett, a szentek ismeretlenek.”²² Luther egyházképebe nem illik bele sem a társadalmi szervezetként, sem a civil szervezetként felfogott egyház. Az egyház egy transzcendens valóságnak az immanens világban való megjelenési formája, ami éppen ezért nemcsak kettős természettel bír, de minden részletében az őt létrehozó Szentlélektől függ. Az egyént az intézmény fölé helyezi, amikor a szentírás egyéni értelmezését tanítja. Luther nem szerette az „egyház” elnevezést, hanem inkább „szent kereszténység”-ről beszélt, amely ott van jelen, ahol az evangéliumot tisztán hirdetik, és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki. Az egyház elsősorban a hitnek és a hívők lelkében lakó Szentléleknek a közössége, nem a jeleké és dolgoké. Ezért az egyház valójában rejtett, láthatatlan spirituális valóság.²³ Az egyházat Isten szava gyűjti egybe, tartja életben és építi, amely így „Isten szent

²⁰ Witte, D. Carl (szerk.), *Jer örvendjünk, keresztyének! Luther írásaiból mindennapi áhitatra*, Szabó József (ford.), Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Luther Kiadó, Budapest 1990, 359.

²¹ Müller, Gerhard Ludwig, *Katolikus dogmatika a teológia tanulmányozásához és alkalmazásához*, Kairosz, Budapest 2007, 586.

²² *De servo arbitrio*, Weimarer Ausgabe, Bd. 18, 650. Idézi: Werbick, Jürgen, *Eine Ekklesiologischer Entwurf für Studium und Praxis*, Herder, Freiburg 1994, 124.

²³ Schneider, Theodor (szerk.), *A dogmatika kézikönyve 1., Vigilia*, Budapest 390.

népe, amely Isten szavában áll fenn”. Jóllehet Isten találkozása az emberekkel Krisztus emberi természetének erejével válik lehetővé, ebben mégis a Fiú személye viszi végbe a megváltást, nem emberi szabad akaratának műve az. Ennek alapján zárja ki az egyház szerepét is: Krisztus nem *ex persona Ecclesiae* vitte végbe a megváltást. Az ember Isten szavának hallgatásával és bízó hittel vehet részt az üdvösség művében. El kell ismernie, hogy az üdvösséget egymaga képtelen elérni, teljesen Istenre utalt, és el kell fogadnia az Istentől neki ajándékozott megigazulást. Az egyháznak mint a keresztyének gyülekezetének leggyakoribb megnevezése Luthernél a „szentek közössége”, azoknak a gyülekezete, akik hisznek Krisztusban és birtokolják a Szentlelket. Az egyházat keresztyén gyülekezetnek, összejövetelnek, de leginkább Isten szent népének kell hívni, mely közösség, de nem kommunió. Az egyházat mint intézményt Luther *weltlich Ding*-nek tartja, csak annyi szerepe van, hogy teret ad az ember hitre jutásának. A szentek közösségének különféle határai vannak, de kettő közülük markánsan meghatározza Luther ekkleziológiáját: az egyik a helyi egyház, a másik az egész keresztyén mozgalom. A primer egyház a helyi kongregáció. Az egyházat teológiailag Krisztus és a Szentlélek alkotja, szociológiai értelemben alapvetően a helyi gyülekezet. Ugyanakkor Luther az egész keresztyéniséget is egyháznak tekinti. Az egyetemes egyház azok egysége, akik megvallják Krisztust. Következésképpen az egész egyház lényegét a hit teszi azzá, ami, és nem a fizikai közelség, ahogyan az a katolikus egyházban intézményi vagy jurisdikciós alapon meg van határozva. Luther egyháztanában megjelenik tehát az ágostoni és a középkori egyház teljes felfogása, annak minden részletével és árnyalatával. Az egyházat Luther mindenekelőtt teológiai értelemben ragadja meg, melynek lényegét a keresztyén hit képes felfogni, és tagadja az egyháznak minden szociológiai értelemben vett külső szervezetre való redukálását. Amikor katekétikai

munkáiban az egyház természetéről és küldetéséről elmélkedik, érezhető egyfajta elmozdulás a krisztocentrikusságtól a szentháromságos felfogás felé. A hit általi megigazulást Krisztusban ez nem csökkenti, hanem kiterjeszti, és az üdvösség ökonómiáját egy trinitárius narratívába teszi. A Lélek szerepe az egyházban a hívek megszentelése. Ez a mű csakis a történelemben játszódhat le, melynek színtere (eszköze) az egyház. A Lélek általi megszentelődés a szentek közösségében (a keresztény egyházban), a bűnök bocsánatában, a test feltámadásában és az örök életben nyilvánul meg. Az egyház küldetése nem lehet más, mint Krisztus megváltó művének a folytatása, annak mediatisálása. A megváltás ökonómiája egyszerre utal Isten makro-történelmi tervére az emberiséggel, és arra is, ahogyan az Isten az egyénnel a keresztény közösségen belül bánik. Széles történelmi kontextusban ez azt jelenti, hogy nincs üdvösség Krisztuson kívül, nincs üdvösség az egyházon kívül (*extra ecclesiam nulla salus*). Később, az egyetemes egyházon belül Luther különbséget tett az igaz és hamis egyházak között. Az igaz egyház ott van jelen, ahol Isten szavát hitelesen hirdetik, és az evangélium szentségeit hűen szolgáltatják ki. Az igaz egyházat arról lehet felismerni, hogy őrzi a folyamatosságot az apostoli egyházzal. Ez azonban nem formális folytonosság, hanem az evangélium hiteles őrzése: *ahol az Ige, ott az egyház* axióma szerint. Számos kritériumot állított fel, hogy ezt a különbséget mérni lehessen. Kezdetből fogva az evangéliumra mint Isten szavára és a szentségekre (keresztség, eukarisztia) tette a hangsúlyt, később hét, majd tíz ilyen kritériumot vagy jelet dolgozott ki.²⁴ Luthernél a doktrinális elem

---

²⁴ *Confessio fidei augustana*, art. VIII: “Quanquam Ecclesia proprie sit congregatio Sanctorum et vere credentium: tamen, cum in hac vita multi hypocritæ et mali admixtisint, licetuti Sacramentis, quæ per malos administrantur, juxta vocem Christi” Vö. <http://www.ccel.org/ccel/schaff/creeds3.iii.ii.html> 26.08.2014; Fabbri, Romeo (ed.), *Confessioni di fededelle*

hangsúlyozása csatlakozik Isten Igéjének primátusához, amelyre a hívő keresztény hittel válaszol, és aminek következménye az, hogy az egyházi tekintély központosított és hierarchikus közvetítése relativizálódik. Jurisdikciós hatalma minden hívőnek van, ez viszont legföljebb a hívőknek a többi emberrel és a világgal való kapcsolatára terjed ki (*coram mundo*). A kétféle viszony között alapvető különbség van. A krisztusi embert az istenkapcsolat szabaddá teszi, a világnak viszont szolgálatára rendeli. Az egyházi struktúrák éppen ezért változhatnak a helyi és időbeli jellegzetességek függvényében. A hit központi tartalmát a doktrína képezi, vagyis a hitigazságok koherens együttese. A hitvallás teszi lehetővé, hogy a hívő tudatosan, személyes felelősséggel élje saját hitéletét Isten előtt.²⁵ Míg a katolikus egyház és az ortodox egyházak az apostoli szukcessziót a püspöki szolgálatra koncentrálván látják biztosítva, ma az evangélikus lutheránusok legfeljebb csak a *successio evangelii*-ről²⁶ vagy egyenesen a *biblikus kánon-*

Chiese cristiane, Edizioni Dehoniane, Bologna 1996, 34; Luther ezt a két jegyet később, a *Zsinatokról és egyházakról* (1539) művében hét jeggyé bővítette: 1. Isten igaz igéjének tanítása. 2. A keresztség méltó kiszolgáltatása. 3. Az Úrvacsora helyes formája. 4. A kulcsok hatalma. 5. A lelkészek törvényes hivatása és beavatása. 6. Az anyanyelvi imádság és zoltárének. 7. Üldöztetések. Vö. Dulles, Avery, *Az egyház modelljei*, Vigilia Kiadó, Budapest 2003, 143. Vö. Bara Zoltán-József, *Az egyház katolicitása – katolicitás az egyházban*, in *Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben. Katolikus identitásunk*. Marton József, Diósi Dávid (szerk.), SZIT – Verbum, Budapest–Kolozsvár 2015, 43–75, itt 48.

²⁵ Bühler, Peter, *Confessioni di fede*, B. *Tradizione protestante*, in Lacoste, Jean-Yves, (a cura), *Dizionario critico di teologia*, ed. italiana a cura di Piero Coda, Borla-Città Nuova, Roma 2005, 333–334, itt 333.

²⁶ Konfessionskundliches Institut (a cura), *Was eint? Was trennt? Ökumenisches Basiswissen*, in *Bensheimer Hefte* 101, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2002, 55.

ról²⁷ beszélnek a *successió*val kapcsolatban. A hívő közvetlenül áll megváltó Istene előtt (*coram Deo*), nincs szüksége ember-egyházi közvetítőkre. Luther szerint a Szentírás egyetlen szentséget ismer, aki nem más, mint Jézus Krisztus.²⁸ Luther kijelentheti: aki meg akarja találni Krisztust, meg kell előbb találnia az egyházat.²⁹ Az egyház *creatura verbi* vagy *evangelii*,³⁰ a mennyei

²⁷ Ez az álláspontja az evangélikus Eberhard Jüngel teológusnak: Vö. *Quo vadis ecclesia? Kritische Bemerkungen zu zwei neuen Texten der römischen Kongregation für die Glaubenslehre*, in Rainer, Michael J., „*Dominus Iesus*”. *Anstößige Wahrheit oder anstößige Kirche? Dokumente, Hintergründe, Standpunkte und Folgerungen*, in *Wissenschaftliche Paperbacks* 9, LIT, Münster-Hamburg-London 2001, 65: „Auch die Auffassung, daß die apostolische Sukzession durch das Bischofsamt garantiert würde, ist alles andere als biblisch. Denn Nachfolger der Apostel sind mitnichten die Bischöfe. *Nachfolger der Apostel ist der biblische Kanon*”; Neri, Marcello, (a cura), *Dialogo sull'ecclesiologia. Intervista al teologo Eberhard Jüngel*, in *Il Regno-Attualità* 47/6 (2002, március 15-én), 145–150, itt 146: „... az apostolok igazi utóda a Szentírás, a kánon”.

²⁸ Luther, Martin, *Disputatio de fide infusa et acquisita* (1520), prop. 18, in WA 6, 86, 7–8: „Unum solum habent sacrae literae sacramentum, quod est ipse Christus Dominus”.

²⁹ Luther, Martin, *Kirchenpostille* (1522), in WA 10/I/1, 140, 8–9.14–17.

³⁰ Luther, Martin, *De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium* (1520), in WA 6, 560, 33–561, 1: “*Ecclesia enim nascitur verbo promissionis per fidem, eodemque alitur et servatur, hoc est, ipsa per promissiones dei constituitur, non promissio dei per ipsam. Verbum dei enim supra Ecclesiam est incomparabiliter, in quo nihil statuere, ordinare, facere, sed tantum statui, ordinari, fieri habet tanquam creatura*”. Vö. Luther, Martin, *Ad librum eximii Magistri Nostri Magistri Ambrosii Catharini, defensoris Silvestri Prieratis acerrimi, responsio* (1521), in WA 7, 721, 9–14: „*Euangelium enim prae pane et Baptismo unicum, certissimum et nobilissimum Ecclesiae symbolum est, cum per solum Euangelium concipiatur, formetur, alatur, generetur, educeatur, pascatur, vestiatur, ornetur, roboretur, armetur, servetur, breviter, tota vita et substantia Ecclesiae est in verbo dei, sicut Christus dicit ‘In omni verbo quod procedit de ore dei vivit homo’*”.

Krisztus a feje az egyháznak és egyedül ő vezeti azt.³¹ A hiten, a szereteten és a többi Szentlélektől adott adományon alapszik az egyház. Világos tehát, hogy ebben az értelemben az egyház intézményi aspektusa – ami a rejtett dimenziójának epifániája – újraértékelődik, és az ő üdvösséges szentségi volta komolyan megkérdőjeleződik.

Minden kritikus megjegyzés ellenére el kell ismerni a wittenbergi reformátor érdemeit is, azt, hogy ő Krisztust tette a hit(e) középpontjába, így egzisztenciális impulzust adott a teológiának, és ennek hatásai a modern korig elérnek. Nem lehet elválasztani Jézus Krisztust (krisztológia) semmiképpen az ő művétől (szoteriológia), mivel ő maga az Írásban azonosítja magát saját küldetésével. Ezenkívül 500 év távlatából Luther személye és munkássága ma is arra szólíthat fel, hogy *ante litteram* lépjük át a történelmi Jézus és a hit Krisztusa közötti űrt, amit a modern teológia is megteremtett, mert a hit (hitvallás) az, ami bevezet az üdvösség misztériumába: Jézus Krisztus személyébe és művébe, ami által és amiért megismerhetjük Istent. Luther gondolatainak perspektívája még ma is megfontolandóan jó értelemben befolyásolhatnak bennünket, ezért sok mai teológus Luthert a mi közös tanítómesterünknek, vagy a hitben atyánknak nevezik mind katolikus, mind lutheránus részről.³² Nem meglepő, hogy

---

³¹ Luther, Martin, *Von dem Papstthum zu Rom* (1520), in WA 6, 297, 39–40: „... allein Christus ym hymel ist hie das heubt und regiret allein”; Vö. *An den Hochmeister Albrecht von Preußen* (1523), in WA Br 3, 210, 31–37: “Sed ecclesia si non regitur per fidem, charitatem et reliqua dona Spiritus sancti, tunc non regitur, neque est ecclesia, sed synagoga Satanae. Christus autem solus sic regit ecclesiam, ergo Christus solus est rector, pastor, fundamentum, magister ecclesiae, sicut dicit Matth. 23: ‘Unus est magister vester, qui in coelis est, vos autem fratres estis’; hoc est, vos omnes estis pares et aequales, ego solus magister et superior”.

³² *Commissione Congiunta Cattolica Romana – Evangelica Luterana, Dichiarazione: Martin Lutero, testimone di Gesù Cristo*, Luther születésének

ezt a dicsérő kiértékelést olvassuk Johannes Willebrands (†2006) bíboros írásában, aki a Keresztény Egység Titkársága elnöke volt: „Ki tagadhatná, hogy Luther Márton mélységesen hívő ember volt, aki becsülettel és önfeláldozóan harcolt az evangélium tiszta üzenetéért? Ő közös mesterünk lehet, aki arra tanít bennünket, hogy Isten mindig Isten kell hogy maradjon, és a mi legfontosabb emberi válaszuk mindig az abszolút bizakodás és hódolat Istennek. Mint Jézus Krisztus tanúja, Luther azt tanítja ma is minden kereszténynek, hogyan méretezzük, kalibrálják gravitációs központjukat: a hitben kilépjenek önmagukból ahhoz, hogy Istenhez járuljanak, és a szeretetben a felebarát felé mozduljanak.”³³ Megfontolandó az is, amit Walter Kasper bíboros, a Pápai Egységtitkárság elnöke fogalmazott meg a hiteles ökumenizmusról: „Nem másoknak kell visszatérniük hozzánk, hanem mindnyájunknak meg kell térnünk Krisztushoz.”³⁴

Azt kívánhatjuk 500 év távlatából mi is a magunk számára, hogy Luther személyének, művének emléke folytatólagosan segítsen bennünket, hívő embereket, hogy el(ki) vessük bensőnk-ből azt a kereszténységet, ami nem autentikusan keresztény, hogy szabadabban követhessük Krisztust.

---

500. évfordulója alkalmából (1983 május 6), in *Enchiridion OEcumenicum* I, 1521–1547, különösen a §§ 7–12 (1527–1532); Lehmann, Karl, *Martin Lutero, nostro maestro comune*, in *Il Regno-Attualità* 43/6 (1998 március 15), 202–209; Manns, Peter, *Was macht Luther zum „Vater im Glauben“ für die eine Christenheit?*, in Decot, Rolf (ed.), *Vater im Glauben. Studien zur Theologie Martin Luthers*. Festgabe zum 65. Geburtstag am 10. März 1988, Stuttgart, Franz Steiner, 1988, 400–423; Pesch, Otto Hermann, „*Il nostro comune dottore?*” *Presente e futuro di Martin Lutero*, in Uö. *Martin Lutero*, 327–335.

³³ *Commissione Congiunta Cattolica Romana – Evangelica Luterana*, *Dichiarazione Martin Lutero, testimone di Gesù Cristo* (1983, május 6), §§ 23. 26, in *Enchiridion OEcumenicum* I, 1543. 1546.

³⁴ Kasper, Walter, *Egy Úr, egy hit, egy keresztység. A jövő ökumenikus távlatai*, Keul Mária (ford.), Mérleg 38, Herder, Wien 2002/3, 295.